

บทปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

Hill of Prosperity: Excavation at Khok Charoen, Thailand, A Burial Site at the Stone-Metal Junction

Reference: Loofs-Wissowa, Helmut. (2017). *Hill of Prosperity: Excavation at Khok Charoen, Thailand, A Burial Site at the Stone-Metal Junction*. BAR International Series 2844. Oxford: BAR Publishing

รองศาสตราจารย์ ดร. ธนิช เลิศชาญฤทธ์

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาเรื่องราวทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ (prehistoric archaeology) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ (Mainland Southeast Asia) เริ่มต้นมานานนับกว่าครึ่งศตวรรษ ดำเนินการโดยนักวิชาการชาวไทยร่วมมือกับนักวิชาการชาวต่างประเทศ โดยในระยะแรก ๆ ของการศึกษานั้น ประเทศไทยเป็นพื้นที่ภาคสนามหลักสำหรับนักวิชาการต่างชาติที่เข้ามาศึกษา (ทั้งการสำรวจและขุดค้น) จากนั้นเป็นต้นมาก็มีการศึกษาทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจว่าเมื่อกล่าวถึงโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยต่าง ๆ (ทั้งสมัยหินเก่า สมัยหินกลาง สมัยสำริด สมัยเหล็ก) ในอาเซียน นักวิชาการมักจะเอ่ยถึงแหล่งโบราณคดีและข้อมูลจากประเทศไทย (เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น แหล่งโบราณคดีบ้าน

เชียงใหม่ จังหวัดอุดรธานี แหล่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี แหล่งโบราณคดีถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน แหล่งโบราณคดีจันเสน จังหวัดนครสวรรค์) แม้ว่าในระยะหลัง ๆ นับตั้งแต่ตอนต้นศตวรรษที่ 21 จะมีการศึกษาทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่อื่น ๆ ของอาเซียน (เช่น ในเวียดนาม พม่า ลาว กัมพูชา) มากขึ้น ในอนาคตอันใกล้ เราคงจะได้ข้อมูลและความรู้เรื่องโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในมิติต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งเรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรม วิวัฒนาการทางสังคม การอพยพและผสมผสานทางชีววิทยา (ดูตัวอย่างงานของ McColl et. al. 2018; Bentley et. al. 2018)

เป็นที่น่ายินดีที่เมื่อเร็ว ๆ นี้มีหนังสือที่นำเสนอหลักฐานและข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์แหล่งสำคัญในประเทศไทย นั่นคือ หนังสือ Hill of Prosperity: Excavation at Khok Charoen, Thailand, A Burial Site at the Stone-Metal Junction ที่ได้รับการจัดพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 2017 เขียนโดย Dr. Helmut Loofs-Wissowa ซึ่งเป็นชาวเยอรมัน แต่ทำงานเป็นหลักในประเทศออสเตรเลีย ที่ Australian National University ตั้งแต่ ค.ศ.1961 จนเกษียณใน ค.ศ.1992 หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรายงานผลการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี (มีการขุดค้นในระหว่าง ค.ศ.1966-1970) แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคกลางทางตะวันออกของประเทศไทย นับได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์แหล่งสำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงน่าสนใจและควรนำมา “ปริทัศน์” สักนัย

ก่อนอื่นต้องบอกกล่าวก่อนว่าชื่อแหล่งโบราณคดีโคกเจริญที่ผู้เขียนหนังสือ (Helmut Loofs-Wissowa) เรียกนั้นยังมีปัญหาหรือน่าจะมีความผิดพลาดในเรื่องการตั้งชื่อ เนื่องจากชื่อ “โคกเจริญ” นั้นเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดลพบุรี ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีที่ผู้เขียนหนังสือทำการขุดค้น ตำแหน่งแหล่งขุดค้นนั้นตั้งอยู่ใกล้หลักกิโลเมตรที่ 120 บนทางหลวงหมายเลข 21 ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลศิลาทิพย์ อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี (ผู้ปริทัศน์ได้ไปตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2561) และในช่วงปีที่มีการขุดค้นนั้นพื้นที่ที่มีการขุดค้นก็ยังอยู่ในเขตอำเภอชัยบาดาล แต่ไม่มีชุมชนที่ชื่อโคกเจริญในบริเวณใกล้เคียง ดังนั้นการเรียกชื่อแหล่งโบราณคดีว่าโคกเจริญจึงไม่น่าจะถูกต้อง น่าจะตั้งชื่ออื่นที่อยู่ใกล้กับตำแหน่งที่ตั้งของจุดขุดค้นที่กล่าวถึงในหนังสือ เช่น บ้านบัวชุม (Bua Chum Village) เขาทางตลาด (Hang Talat Hill) หมู่บ้าน กม 120 (“Village km 120”) เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของหนังสือ อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือเป็นหนังสือกึ่งรายงานการขุดค้น (excavation report) กึ่งรายงานการค้นพบหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีแห่งใดแห่งหนึ่ง (site report) และกึ่งรายงานวิจัย (research report) เป็นหนังสือที่รวมทั้ง 3 ลักษณะมาอยู่ในเล่มเดียวกัน เรียบเรียงออกเป็นบทต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 7 บท และยังมีภาคผนวกอีก 7 ส่วน เป็นหนังสือเล่มค่อนข้างหนา โดยมีความยาวหรือจำนวนหน้า (ไม่รวมคำนำและบทคัดย่อ แต่รวมภาคผนวกด้วย) มากถึง 456 หน้า มีภาพประกอบเนื้อหา (illustrations) เป็นภาพขาว-ดำ

ส่วนมากเป็นภาพโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือหิน เครื่องประดับ ฯลฯ รวมทั้งภาพวาดลายประดับบนภาชนะดินเผา ซึ่งมีความโดดเด่นทั้งในแง่ลวดลายประดับ การจัดวางตำแหน่งลวดลายบนภาชนะดินเผา และการผสมผสานลวดลายหลายอย่างบนภาชนะใบเดียวกัน ภาพประกอบส่วนมากเป็นภาพวาดลายเส้นและภาพวาดแบบสามมิติ นอกจากนี้ยังมีแผนผังแสดงตำแหน่งการกระจายตัวของโบราณวัตถุและภาพถ่ายหลุมฝังศพและโบราณวัตถุที่พบร่วมกับโครงกระดูกด้วย แต่แผนผังและภาพถ่ายมีไม่มากนัก

อนึ่ง ควรกล่าวด้วยว่าแม้ว่าการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นตั้งแต่ พ.ศ.2513 (เกือบครึ่งศตวรรษมาแล้ว) แต่ยังไม่มีรายงานการขุดค้นหรือบทความนำเสนอผลการศึกษาลักษณะโบราณคดีประเภทต่าง ๆ ในภาพรวมออกสู่สาธารณะเลย มีเพียงวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Chu-Mei Wendy Ho ที่นำเสนอต่อ University of London ใน ค.ศ.1984 ซึ่งเป็นเพียงข้อมูลเกี่ยวกับภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นเท่านั้น ดังนั้นการที่หนังสือเล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์ออกสู่สาธารณะ (แม้ว่าการจัดพิมพ์เพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้และขายในราคาที่ค่อนข้างแพง คือราคา 73 ปอนด์ หรือประมาณ 3,200 บาท) จึงเป็นที่สนใจของนักวิชาการที่เฝ้ารอคอยหนังสือเล่มนี้มายาวนาน

หนังสือเริ่มต้นบทที่ 1 ด้วยการบอกเล่าที่มาของการศึกษา ผู้เขียนหนังสือ กล่าวว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหารากเหง้าความเก่าแก่ของผู้คนบนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการเข้ามาของศาสนา

และวัฒนธรรมจากอินเดียหรือยุคสมัยก่อนการกำเนิดสังคมรัฐ หรือก่อนสมัยทวารวดี จากนั้นก็พูดถึงตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีโคกเจริญ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาทางตลาด ใกล้ทางหลวงหมายเลข 21 (จากกรุงเทพฯ ไปเพชรบูรณ์) ในเขตอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี บรรยายเกี่ยวกับการขุดค้นซึ่งมีการดำเนินการต่อเนื่อง 4 ปี (เรียกชื่อจุดขุดค้นในแต่ละปีแตกต่างกันเรียงลำดับดังนี้ KC I, KC II, KC III และ KC IV) โดยเปิดหลุมขุดค้น (ขนาด 4x4 เมตร) รวมทั้งหมดจำนวนมากกว่า 30 หลุม และนับได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยหินใหม่ตอนปลายที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่าที่มีการขุดค้นจนถึงปัจจุบัน และปิดท้ายบทด้วยรูปแบบของภาชนะดินเผาที่พบที่แหล่งโบราณคดีโคกเจริญโดยเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีโนนนกทา ซึ่งผู้เขียนหนังสือเชื่อว่าแหล่งโบราณคดี 2 แหล่งนี้ (หรือผู้คนที่อาศัยที่แหล่งโบราณคดีทั้ง 2 แหล่ง) มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและมีอายุร่วมสมัยกันหรืออยู่ในยุคเดียวกันนั่นเอง

ในบทที่ 2 ผู้เขียนหนังสือนำผู้อ่านเข้าสู่เนื้อหาสำคัญทางโบราณคดี นั่นคือหลักฐานโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นในพื้นที่ที่ตั้งชื่อว่า KC III (ประกอบด้วยหลุมขุดค้น 4 หลุม) ทั้งนี้หลักฐานสำคัญที่พบคือหลุมฝังศพมนุษย์ (burial) จำนวน 10 หลุม แต่ละหลุมฝังศพมีโครงกระดูกมนุษย์และวัตถุอุทิศหลากหลายแตกต่างกันไปทั้งจำนวน ชนิด และตำแหน่งการวางวัตถุอุทิศ วัตถุอุทิศส่วนมากเป็นภาชนะดินเผา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาชนะดินเผารูปทรงพาน นอกจากนี้ก็มีลูกปัดทำจากเปลือกหอย กำไลทำจากเปลือกหอย ขวานหินขัด สะเก็ดหิน ชิ้นส่วนหินดุ (anvil) ทำจากดินเผา ทั้งนี้ ผู้เขียน

หนังสือได้พรรณาดำแหน่ง สภาพ และบริบทที่พบวัตถุอุทิศได้อย่างละเอียดและน่าสนใจ ตอนท้ายบทยังมีภาพลายเส้นภาชนะดินเผารูปทรงต่าง ๆ ที่พบร่วมกับหลุมฝังศพด้วย

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอหลักฐานจากการขุดค้นในพื้นที่ KC IV และหลักฐานบางส่วนจากพื้นที่ขุดค้น KC I ทั้งนี้ผู้เขียนหนังสือได้พรรณาหลักฐานประเภทต่าง ๆ ในลักษณะเดียวกันกับบทที่ 2 และหลักฐานที่พบก็มีแบบแผนคล้ายกัน กล่าวคือพบหลุมฝังศพมนุษย์ (จำนวน 18 หลุม) ที่มีวัตถุอุทิศฝังร่วมอยู่ด้วย และวัตถุอุทิศส่วนมากก็เป็นภาชนะดินเผาเช่นเดียวกับพื้นที่ KC III รวมทั้งโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น ลูกปัดทำจากเปลือกหอย กำไลทำจากเปลือกหอย ขวานหินขัด แต่ที่แตกต่างอย่างชัดเจนก็คือโครงกระดูกมนุษย์ในพื้นที่ KC III มีสภาพไม่สมบูรณ์ และกระดูกบางส่วนหายไป แต่จำนวนโบราณวัตถุ (ทั้งที่เป็นวัตถุอุทิศและวัตถุที่ไม่สัมพันธ์กับการฝังศพหรือพิธีกรรม) มีมากกว่าพื้นที่ KC III แม้ว่าจะมีจำนวนและขนาดหลุมขุดค้นเท่ากัน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่บทที่ 3 นี้จะเป็นบทที่มีความยาวมากที่สุดของหนังสือ

ในบทที่ 4 ผู้เขียนหนังสือมุ่งเน้นที่การเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหลักฐานและข้อมูลทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นในพื้นที่ KC III และพื้นที่ KC IV เป็นหลัก (มีการกล่าวถึงหลักฐานจากพื้นที่ KC I และ KC II อยู่บ้าง) ซึ่งพบว่าแม้ว่าพื้นที่ขุดค้นต่าง ๆ จะอยู่ในแหล่งเดียวกันและมีวัฒนธรรมทางวัตถุเหมือนกัน (เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือหิน) แต่มีความแตกต่างในแง่ชนิดและจำนวนของโบราณวัตถุบางประเภท เช่น ลูกปัดหินที่พบในพื้นที่ KC IV แต่ไม่พบในพื้นที่ KC III เป็นต้น หรือโบราณวัตถุ

ประเภทเดียวกัน แต่มีคุณลักษณะย่อย (เช่น รูปทรงและการตกแต่ง) แตกต่างกัน เป็นต้น หรือโบราณวัตถุประเภทเดียวกัน ลักษณะเหมือนกัน แต่มีจำนวนที่พบแตกต่างกัน เป็นต้น กล่าวโดยสรุป สิ่งที่ผู้เขียนหนังสือได้ชี้ให้เห็นค่อนข้างชัดเจนในบทนี้ก็คือภายในแหล่งโบราณคดีเดียวกันนั้น มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างของหลักฐานทางโบราณคดี (intra-site variation) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนหนังสือไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าความแตกต่างนั้นเกิดจากอะไร บ่งบอกอะไร หรือมีความหมายเช่นไร

บทที่ 5 เป็นการนำข้อมูลจากพื้นที่ขุดค้น KC II มาบูรณาการกับหลักฐานและข้อมูลจากพื้นที่ KC III และ KC IV โดยใช้ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Chu-Mei Wendy Ho เป็นหลัก ควรกล่าวด้วยว่าผู้เขียนหนังสือไม่ได้ควบคุมการขุดค้นในพื้นที่ KC II เนื่องจากการขุดค้นในพื้นที่ KC II นั้นเป็นความรับผิดชอบของทีมนักโบราณคดีจากอังกฤษและไทย และดำเนินการก่อนการขุดค้นในพื้นที่ KC III และ KC IV นอกจากนี้ พื้นที่ KC II ยังเป็นจุดขุดค้นที่ครอบคลุมพื้นที่มากที่สุด มีการขุดหลุมขุดค้นขนาด 4x4 เมตร จำนวนมากถึง 20 หลุม ดังนั้นจึงนับเป็นการขุดค้นขนาดใหญ่ที่สุดที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขุดค้นที่พื้นที่ KC II ได้พบหลุมฝังศพมนุษย์จำนวนมากกว่า 40 หลุมฝังศพ เมื่อพิจารณาจากลักษณะของหลุมฝังศพ วัตถุอุทิศ และโบราณวัตถุอื่น ๆ ที่ไม่สัมพันธ์กับการฝังศพ ที่พบจากการขุดค้นพื้นที่ KC II ก็ยืนยันว่าพื้นที่จุดนี้มีหลักฐานการฝังศพและโบราณวัตถุคล้ายคลึงกับจุดขุดค้นอื่น ๆ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องประดับที่ทำจากเปลือกหอย (เช่น กำไล ต่างหู) ลูกปัดหิน ขวานหินขัด

บทที่ 6 เป็นบทสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโบราณคดีโดยตรงจากหลักฐานที่พบที่แหล่งโบราณคดีโคกเจริญ ในบทนี้ผู้เขียนหนังสือพยายามจะจัดลำดับอายุสมัยและสรุปภาพรวมทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องราวของผู้คนยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยใช้ผลการวิเคราะห์ค่าอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การวิเคราะห์ชั้นดิน และการเทียบเคียงโบราณวัตถุบางประเภทที่พบที่แหล่งโบราณคดีอื่น ๆ แล้วสรุปว่าผู้คนโบราณเข้ามาตั้งชุมชนและอาศัยอยู่ในชุมชนโบราณแหล่งโบราณคดีโคกเจริญมาตั้งแต่ประมาณเมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว หรือในช่วงสมัยหินใหม่ตอนปลาย และดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงระยะแรกเริ่มของสมัยสำริด (ดังที่มีการค้นพบชิ้นส่วนโลหะทองแดงอยู่บ้าง) แต่ยังขาดข้อมูลผลการกำหนดอายุที่แน่นอนว่าระยะสุดท้ายของการอยู่อาศัยสิ้นสุดลงเมื่อใดหรือเมื่อกี่ปีมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าหลักฐานส่วนใหญ่จะเน้นย้ำว่าผู้คนโบราณที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์และหาอาหารจากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นหลัก ยังขาดหลักฐานเกี่ยวกับการเพาะปลูก (การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เป็นรูปแบบการดำรงชีพหลักของสังคมสมัยหินใหม่ในเกือบทุกที่ทั่วโลก) และดังนั้นจึงน่าจะมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนโบราณที่ชุมชนโคกเจริญ

บทที่ 7 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของหนังสือ อาจกล่าวได้ว่าเป็นบทที่ผู้เขียนหนังสือพยายามวิเคราะห์ตีความหน้าที่การใช้งานของโบราณวัตถุบางประเภท (เช่น กำไล ต่างหู เครื่องมือหินบางชนิด) และความหมายของลวดลายประดับตกแต่งบนภาชนะดินเผา โดยการเทียบเคียงหรืออนุมานจากประเพณีวัฒนธรรมในประเทศไทยปัจจุบันหรือข้อมูลด้านชาติพันธุ์ แม้ว่าการ

เปรียบเทียบอาจจะมีข้อถกเถียงและดูไม่เป็น “วิทยาศาสตร์” ในแง่ของการใช้เทคนิควิธีการวิเคราะห์ที่นักโบราณคดีสมัยใหม่นิยมใช้กัน (เช่น การวิเคราะห์เชิงปริมาณ) แต่ก็ถือว่าผู้เขียนหนังสือให้ความสำคัญกับการ “อ่าน” หลักฐานทางโบราณคดี หรือมีความพยายามที่จะทำให้สิ่งของที่แตกหักผุพัง ไร้ชีวิตกลับมามีชีวิตและบอกเล่าเรื่องเล่าในอดีตให้คนปัจจุบันรับรู้

ส่วนภาคผนวก (appendix) ซึ่งมีถึง 7 เรื่องนั้นเป็นตารางสรุปข้อมูลและภาพวาดโบราณวัตถุ ซึ่งช่วยเสริมความเข้าใจเนื้อเรื่องมากยิ่งขึ้น ควรกล่าวด้วยว่าภาพวาดลายเส้นและภาพวาดโบราณวัตถุยังดูไม่เป็นมืออาชีพ และหากใช้ภาพถ่ายประกอบด้วยก็จะเห็นลักษณะต่าง ๆ ของโบราณวัตถุชัดเจนในโน้ตและเข้าใจยิ่งขึ้น อีกทั้งหากมีการวิเคราะห์หลักฐานประเภทต่าง ๆ ด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ เช่น การวิเคราะห์ดีเอ็นเอโบราณ (ancient DNA analysis) การวิเคราะห์เศษสิ่งตกค้างบนโบราณวัตถุ (residue analysis) การวิเคราะห์ร่องรอยการใช้งาน (use-wear analysis) การวิเคราะห์ส่วนประกอบของเนื้อหรือโครงสร้างวัสดุที่มนุษย์นำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ (compositional analysis) ก็ช่วยให้เราเข้าใจและอธิบายพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของผู้คนโบราณที่ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์นี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้นำเสนอหลักฐาน ข้อมูล และสารสนเทศทางโบราณคดีที่น่าสนใจและสำคัญต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินใหม่และช่วงแรกเริ่มก่อนที่เทคโนโลยีด้านโลหกรรม

จะถูกนำเข้ามาในดินแดนประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ และหากมีการศึกษาหลักฐานโบราณคดีในเชิงลึกด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้นก็จะยิ่งช่วยให้เรามองเห็นภาพวิถีชีวิตของผู้คนดั้งเดิมเมื่อครั้งยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินใหม่และรอยต่อระหว่างสมัยหินใหม่กับสมัยสำริดได้ชัดเจน ผู้เขียน (reviewer) ขอแนะนำว่าหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และผู้สนใจทั่วไปไม่ควรพลาด

อ้างอิง

- Bentley, R. Alexander, Anna Willis, Baptiste Pradier, Aung Aung Kyaw, Tin Tin Win, Alan D. Brandon, and T. O. Pryce. 2018. “ Social differences in Neolithic/ Bronze Age Myanmar: ⁸⁷Sr/ ⁸⁶ Sr in skeletal remains from Oakaie 1 and Nyaung’ gan,” *Journal of Archaeological Science: Report* 21 (2018): 32-37.
- McColl, Hugh, Fernando Racimo, Lasse Vinner, Fabrice Demeter, Takashi Gakuhari, J. Víctor Moreno-Mayar, George van Driem, Uffe Gram Wilken, Andaine Seguin-Orlando, Constanza de la Fuente Castro, Sally Wasef, Rasmi Shoocongdej, Viengkeo Souksavatdy, Thongsasayavongkhamdy, Mohd Mokhtar Saidin, Morten E. Allentoft, Takehiro Sato, Anna-Sapfo Malaspinas, Farhang A. Aghakhanian, Thorfinn Korneliussen, Ana Prohaska, Ashot Margaryan, Peter de Barros Damgaard, Supanee Kaewsutthi, Patcharee Lertrit, Thi Mai Huong Nguyen, Hsiao-chun Hung, Thi Minh Tran, Huu Nghia

Truong, Giang Hai Nguyen, Shaiful Shahidan, Ketut Wiradnyana, Hiromi Matsumae, Nobuo Shigehara, Minoru Yoneda, Hajime Ishida, Tadayuki Masuyama, Yasuhiro Yamada, Atsushi Tajima, Hiroki Shibata, Atsushi Toyoda, Tsunehiko Hanihara, Shigeki Nakagome, Thibaut Deviese, Anne-Marie Bacon, Philippe Durringer, Jean-Luc Ponche, Laura Shackelford, Elise Patole-Edoumba, Anh Tuan Nguyen, Bérénice Bellina-Pryce, Jean-Christophe Galipaud, Rebecca Kinaston, Hallie Buckley, Christophe Pottier, Simon Rasmussen, Tom Higham, Robert A. Foley, Marta Mirazón Lahr, Ludovic Orlando, Martin Sikora, Maude E. Phipps, Hiroki Oota, Charles Higham, David M. Lambert, Eske Willerslev. 2018. “ The prehistoric peopling of Southeast Asia,” *Science* 362: 88-92.